

06

การตีความการออกแบบสถาปัตยกรรมในวัดราชโอรสาราม
วัดราชสิทธาราม และวัดสุทัศน์เทพวราราม
ด้วยคติดาราศาสตร์จีน

Using Chinese Astronomy to Interpret
the Architectural Design Concepts of
Ratcha-Orasaram, Ratchasittharam, and
Sudatsanadepwararam Temples

Received: June 9, 2023 | Revised: July 13, 2023 | Accepted: October 11, 2023

ดร.วชิรวิษณุ ตั้งธนานุวัฒน์*

Dr. Wachirawit Tungtanuwat

* กลุ่มงานพิษวิทยา สถาบันนิติเวชวิทยา โรงพยาบาลตำรวจ อีเมล: paper_wachirawit@yahoo.com
Department of Forensic Toxicology, Institute of Forensic Medicine, Police General
Hospital. email: paper_wachirawit@yahoo.com

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตีความการออกแบบสถาปัตยกรรมในวัดราชโอรสาราม วัดราชสิทธารามและวัดสุทัศนเทพวรารามด้วยคดีดาราศาสตร์จีน ผลการศึกษาพบว่าวัดราชโอรสารามมีประติมากรรมรูปไก่ในวงกลมสีแดง เป็นสัญลักษณ์แทนพระอาทิตย์ แต่สื่อความหมายทางประติมานวิทยาถึงพระอมิตาภพุทธะ (มหายาน) ส่วนเจดีย์ราย 28 องค์ เป็นสัญลักษณ์ของดาวฤกษ์ทั้ง 28 และสื่อถึงอดีตพระพุทธเจ้าฝ่ายมหายาน, วัดราชสิทธารามมีประติมากรรมจวนกระเบื้องรูปนกจับกิ่งไม้เป็นสัญลักษณ์แทนดวงพระอาทิตย์ วิปัสสนาสถานทั้ง 28 เป็นสัญลักษณ์แทนดาวฤกษ์ทั้ง 28, วัดสุทัศนเทพวรารามมีสัญลักษณ์พระอาทิตย์และพระจันทร์ ส่วนเจดีย์จีน (ละ) เป็นสัญลักษณ์แทนดาวฤกษ์จีนทั้ง 28 ส่งผลให้มีสัญลักษณ์ พระอาทิตย์-พระจันทร์-ดวงดาว ครบทั้งสามอย่าง ในขณะเดียวกันเจดีย์จีนทั้ง 28 ยังสื่อถึงอดีตพระพุทธเจ้าฝ่ายเถรวาทด้วย

คำสำคัญ: วัดราชโอรสาราม, วัดราชสิทธาราม, วัดสุทัศนเทพวราราม, ดาราศาสตร์จีน, การสืบสวนทางสถาปัตยกรรม

A b s t r a c t

Using Chinese astronomy, this study attempts to understand the architectural design concepts of Ratcha-Orasaram, Ratchasittharam, and Sudatsanadepwararam temples. At Ratcha-Orasaram temple, a sculptural representation of a rooster surrounded by a red circle symbolizes the Sun and conveys iconographic significance for Amitabha Buddha (Mahayana). There are 28 Chedi Rais (Thai pagodas), which represent the former Buddha, and 28 Meditation Pavilions of the Ratchasittharam temple which represent the 28 Chinese stars. The Sudatsanadepwararam temple has traditional Thai symbols depicting the sun and moon. A total of 28 Chinese pagodas represents 28 Chinese stars, resulting in all three Chinese auspicious light symbols (the sun, moon, and stars). In addition, these Chinese pagodas also represent the former Buddha of the Theravada religion.

Keywords: Ratcha-Orasaram, Ratchasittharam, Sudatsanadepwararam, Chinese astronomy, architectural investigation

1. การรับรู้คติดาราศาสตร์จีนของราชสำนักสยามสมัย รัชกาลที่ 1-3

แสงสว่างเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์มาแต่โบราณกาล พระอาทิตย์ (日) ให้แสงสว่างในเวลากลางวัน และพระจันทร์ (月) ให้แสงสว่างในเวลากลางคืน คำว่าแสงสว่าง “หมิง” (明) จึงเขียนตัวพระอาทิตย์กับพระจันทร์ติดกัน ส่วนดวงดาว (星) นั้นส่องแสงเป็นเครื่องสังเกตบนท้องฟ้า แสงอันประเสริฐสามอย่างนี้ชาวจีนเรียกว่า “ซานกวง” (三光) ถือว่าเป็นสิ่งสิริมงคล เช่น ในวรรณกรรมฮ่งฮินตอนบู่อ่องครองเมืองนั้น กล่าวถึงปะรำพิธีที่บู่อ่องประกอบพิธีมงคลก็คาดเพดานเขียนรูปพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาวนักซัตถุยกษ์ไว้ (คณะผู้แปลสมัยรัชกาลที่ 2 2514: 612) นอกจากนี้ชาวจีนยังนับถือซานกวงในฐานะเทวปรกณ์ด้วย เช่นในวรรณกรรมไคเก็กว่า พระศากยมุนีรับสั่งให้เทพยดาลงมาสร้างโลก แล้วให้เชิญอาทิตย์เทพนามซึ่งคัยและจันทร์เทพนามถึงบี่ที่สถิตอยู่ ณ ถ้ำนอกจักรวาล ออกมาโคจรตามจักรราศีเพื่อให้แสงสว่างแก่โลก และเชิญเทพยดาทั้ง 28 มาเป็นดาวฤกษ์ประจำจักรราศี (เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี 2549: 1-12) หลักดาราศาสตร์จีนโบราณนั้นแบ่งวงกลมท้องฟ้าออกเป็น 4 ทิศ แต่ละทิศมีดาวนักซัตถุยกษ์ (ดาวฤกษ์) 7 หมู่ รวม 28 ราศี (ภาพที่ 1) (Williams 2006: 351-357) ประติมากรรมจีนโบราณ เช่น ลายสลักประตูสุสานจีน (ภาพที่ 1) ใช้รูปคางคกในวงกลมเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงพระจันทร์ และรูปนก

กาสามขาหรือไก่ตัวผู้ในวงกลมสีแดงเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงพระอาทิตย์ (Welch 2008: 104)

ช่วงรัชกาลที่ 1-2 มีการแปลวรรณกรรมจีนสำคัญ 5 เรื่องคือ ฮ่องลิน เลียดก๊ก ไชฮั่น ตังฮั่นและสามก๊ก ซึ่งทั้งหมดเป็นวรรณกรรมประเภทนิยายอิงพงศาวดารที่กล่าวถึงการพิชัยสงครามและการตั้งราชวงศ์ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ราชสำนักสยามต้องศึกษาเรียนรู้เนื่องจากบ้านเมืองยังไม่ปลอดภัยจากสงคราม และสิ่งหนึ่งที่สอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมแปลเหล่านี้คือเกร็ดความเชื่อดาราศาสตร์จีน พระอาทิตย์และดาวฤกษ์ 28 หมู่ ซึ่งมีอยู่หลายสำนวน เช่น วรรณกรรมฮ่องลิน ที่ว่าด้วยเรื่องการตั้งราชวงศ์โจว เล่าว่าครั้งนั้นเทพยดาดาวฤกษ์ทั้ง 28 ลงไปจุติเป็นทหารช่วยในการรบ (คณะผู้แปลสมัยรัชกาลที่ 2 2514: 122-123)

ในวรรณกรรมเลียดก๊ก ที่ว่าด้วยการก่อตั้งราชวงศ์ฉิน หรือวรรณกรรม ไชฮั่น ที่ว่าด้วยการก่อตั้งราชวงศ์ฮั่นตะวันตกของพระเจ้าฮั่นอ่อง (ฮั่นโกโจ) ซึ่งช่วงปลายเลียดก๊กต่อกับช่วงต้นไชฮั่น มีเนื้อหาซ้อนเหลื่อมกันอยู่คือ ช่วงจีนซีฮ่องเต้ครองราชย์ ซึ่งช่วงนี้มีกล่าวเปรียบถึงดาวฤกษ์ทั้ง 28 ไว้คือ ตอนเหมาเจียว (เม่าเจียว) เอาชีวิตเป็นเดิมพัน อาสาขอพระราชทานโทษ พระมารดา (ฮองไท่เฮ่า) ที่ต้องอาญาถูกจีนซีฮ่องเต้ขังไว้ในตำหนักเย็น ครั้งนั้นขุนนางที่ทูลขอฯ ถูกสับหัว เอาตัวทอดน้ำมัน ทิ้งศพประจานไม่ให้ผู้ใดเอาเยี่ยงอย่างนับได้ถึง 27 นาย แต่เหมาเจียวหากกลัวไม่ สำนวนเลียดก๊ก

ว่า “ประเพณีแผ่นดินมีดาวฤกษ์ประจำอากาศอยู่ยี่สิบแปดดวง บัดนี้ขุนนาง ตายลงเสียยี่สิบเจ็ดคน เราจึงมาด้วยจะให้ครบยี่สิบแปดตามดาวในท้องฟ้า” (คณะผู้แปลสมัยรัชกาลที่ 2 2556: 2215) ส่วนสำนวนไขอັນว่า “ข้าพเจ้า ได้ยินโบราณว่าบนท้องฟ้ามีดาวยี่สิบแปดประจำตัวคนมีกตัญญู ยิ่งผู้มา ขอโทษสองไท่เข้า พระองค์ให้ฆ่าเสียถึงยี่สิบเจ็ดคน ยังเหลือแต่ข้าพเจ้าผู้ เดียวชื่อเหมาเจียวจะขอทูลให้สิ้นคำ ถ้าพระองค์ฟังก็จะรอดชีวิต ถ้าไม่เชื่อ ข้าพเจ้าจะขอตายตามกันไป ดาวบนท้องฟ้าจึงจะครบยี่สิบแปดดวง” (คณะ ผู้แปลสมัยรัชกาลที่ 1 2557: 42) ในวรรณกรรมตั้งอັນ ที่ว่าด้วยกบฏองมิ่ง โคน่ราชวงศ์ฮั่นตะวันตก และพระเจ้าฮั่นก๋งบู๊ (ราชวงศ์เซี่ยสายพระเจ้าฮั่น โกอโจ) กอบกู้ราชวงศ์ฮั่นได้สำเร็จ เรียกราชวงศ์ฮั่นใหม่นี้ว่าราชวงศ์ฮั่นตะวันออก ครั้งนั้นกุนซื่อฝ่ายกบฏดูดาวฤกษ์แล้วทำนายว่า “ข้าพเจ้าแลไปข้างทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือ เห็นดาวดวงหนึ่งชื่อจีหมุย เป็นดาวผู้มีบุญมีรัศมีส่องไส สว่างงาม ดาวบริวารยี่สิบแปดดวงห้อมล้อม...ข้าพเจ้าพิเคราะห์ดูเห็นว่าผู้มี บุญจะบังเกิดขึ้นข้างทิศเมืองน้ำเอี้ยงแดนเมืองฉ้อ ชะรอยผู้มีบุญนั้นจะเป็น แซ่ชื่อฮั่นโกโจเป็นมั่นคง” (คณะผู้แปลสมัยรัชกาลที่ 2 2558: 45) ดาวจี หมุยนี้คือดาวสำหรับผู้มีบุญ อยู่ทางด้านเหนือของดาวปักเต้า ในวรรณกรรม ตั้งอັນว่าเป็นดาวประจำตัวพระเจ้าฮั่นก๋งบู๊ ส่วนดาวบริวาร 28 ดวงคือ ทหารเอกทั้ง 28 นาย ที่มาเกิดเป็นกำลังสำคัญในการกอบกู้ราชวงศ์ สำหรับ ความเชื่อเกี่ยวกับพระอาทิตย์หรือพระจันทร์นั้น ชาวจีนยกย่องว่าเป็นของ สูงเปรียบได้กับกษัตริย์ ดังคำสำนวนเกียงจูแหยในวรรณกรรมฮองสิน ทูล ชี้แนะให้บู้อ่องครองเมืองว่า “ตามธรรมดาในท้องฟ้าก็ย่อมมีพระอาทิตย์ และพระจันทร์ไว้ส่องโลก แผ่นดินเล่าก็ย่อมต้องมีพระมหากษัตริย์ไว้บำรุง ราษฎรและรักษาแผ่นดิน” และเมื่อบู้อ่องเสด็จเข้าเมืองนั้น มีสำนวนชมบุญ บารมีบู้อ่องว่า “เป็นสง่างามเหมือนพระจันทร์เสด็จอยู่ในรถ ขุนนางและ บรรดาทหารทั้งหลายเหมือนดาวอันแวดล้อมดวงพระจันทร์” (คณะผู้แปล สมัยรัชกาลที่ 2 2514: 609, 611) จากความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้กลศึก ผ่านตำราพิชัยสงครามฝ่ายสยามและวรรณกรรมพงศาวดารจีน ทำให้เชื่อ

ได้ว่าราชสำนักสยามในสมัยนั้นน่าจะรับรู้เกร็ดความเชื่อคติดาราศาสตร์จีนที่แตกต่างจากดาราศาสตร์สยาม-รามัญหรือคติไตรภูมิฯ เช่น ดาวฤกษ์จีนนั้นมี 28 หมู่ ในขณะที่ดาวฤกษ์ในไตรภูมิฯ มีเพียง 27 หมู่เท่านั้น โดยเริ่มจาก ดาวอัศวินี่ หมู่ที่ 1 ไปสิ้นสุดดาวเรวดี หมู่ที่ 27 ตามลำดับ หรือการยกย่องว่าดวงพระอาทิตย์นั้นเปรียบได้ดั่งกษัตริย์ ส่วนดาวฤกษ์ที่แวดล้อมนั้นก็เปรียบได้ดั่งข้าราชการบริพารในกษัตริย์พระองค์นั้นๆ

จากการสำรวจพระอารามที่สร้างหรือปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 พบว่าสถาปัตยกรรมในพระอารามหลวง 3 แห่ง คือ วัดราชสิทธิธาราม วัดราชโอรสาราม และวัดสุทัศน์เทพวราราม มีลักษณะร่วม 3 ประการ ที่อาจอธิบายได้ว่าสถาปัตยกรรมดังกล่าวนำคติดาราศาสตร์จีนมาเป็นแนวคิดในการออกแบบ ได้แก่ 1. สถาปัตยกรรมหลักในพระอารามทั้งสามล้วนสอดแทรกด้วยงานศิลปะจีน ซึ่งเป็นศิลปะพระราชนิยมในพระองค์ 2. พบสัญลักษณ์งานกลมคล้ายดวงพระอาทิตย์ประดับกึ่งกลางหน้าบันพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม และหน้าบันพระอุโบสถ วัดราชสิทธิธาราม ส่วนพระอุโบสถ วัดสุทัศน์เทพวรารามนั้นพบสัญลักษณ์พระอาทิตย์และพระจันทร์ประดิษฐ์อย่างศิลปะไทยประเพณีประดับอยู่หน้าบันทิศตะวันออกและทิศตะวันตกตามลำดับ 3. บริเวณใกล้เคียงสัญลักษณ์พระอาทิตย์ มีกลุ่มสถาปัตยกรรมหมู่ รายรอบอยู่ 28 แห่ง ซึ่งอาจตีความได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของดาวฤกษ์จีนที่มี 28 หมู่รายล้อมพระอาทิตย์ จากข้อสังเกตดังกล่าว ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานและวัตถุประสงค์การวิจัยว่า การออกแบบสถาปัตยกรรมในวัดราชโอรสาราม วัดราชสิทธิธาราม และวัดสุทัศน์เทพวราราม มีความสัมพันธ์กับคติดาราศาสตร์จีน โดยใช้เทคนิคการสืบสวนทางสถาปัตยกรรมร่วมกับวิธีการตีความสัญลักษณ์ทางประติมานวิทยา (Iconography) โดยเริ่มจากศึกษาเปรียบเทียบข้อสังเกตที่เกี่ยวข้องกับคติดาราศาสตร์จีนที่พบในวัดราชโอรสาราม และวัดราชสิทธิธาราม เพื่อนำข้อสรุปที่ได้ไปศึกษาเปรียบเทียบและตีความเจดีย์จีน (ละ) 28 องค์ ในวัดสุทัศน์เทพวรารามใหม่ด้วยคติดาราศาสตร์จีน

โดยมีข้อสังเกตและบทวิเคราะห์ในประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้ตามลำดับ

2. ข้อสังเกตและบทวิเคราะห์ประเด็น: ชื่อวัดจันทน์ทองของวัดราชโอรสารามที่พ้องกับชื่อดำหนักจันทน์ของวัดราชสิทธิาราม

วัดราชโอรสารามตามบันทึกของจอห์น ครอบเฟดที่บันทึกว่า “Prince Krom-Chiat” (กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ รัชกาลที่ 3) ทรงพระราชทานนามพระอารามที่ทรงสร้างนี้ว่า “วัดจันทน์ทอง” ซึ่งนามนี้ไม่เป็นที่รู้จักในบันทึกฝ่ายสยาม ดังนั้นจึงไม่เป็นการแปลกที่กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรทรงให้ความเห็นเพียงว่า “ที่ว่าวัดจันทน์ทอง เห็นจะฟังผิด” (ธนิต อยู่โพธิ์ 2504: 34) แต่ผู้วิจัยวิเคราะห์แล้วเห็นว่าจอห์น ครอบเฟดฟังและบันทึกไว้ไม่ผิด และเชื่อว่าชื่อจันทน์ทองนี้ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงตั้งเอง โดยมีเหตุผล 2 ประการคือ 1. จอห์น ครอบเฟด เป็นทูตที่รัฐบาลอังกฤษมอบหมายภารกิจให้เข้ามาเจรจาสนธิสัญญาการค้ากับสยาม ดังนั้นบันทึกของเขาจึงเป็นบันทึกอย่างเป็นทางการที่ประกอบด้วยข้อเท็จจริง (มากกว่าส่วนความเห็น) เป็นส่วนใหญ่ เมื่อเขาไปสำรวจสถานที่ใดและเล่ามอธิบายว่าสถานที่นั้นมีชื่อเรียกว่าอะไร ด้วยวิธีผู้รู้คงไม่ฟังแล้วผ่านเลยไป แต่อย่างน้อยควรต้องสอบถามว่าชื่อนั้นหมายถึงอะไร เหตุใดจึงเรียกเช่นนั้น เช่นเดียวกับกรณีนี้เขาบันทึกว่า “Wat-chan-tong” or “the temple of the golden sandal tree” หมายถึงพระอารามแห่งต้นจันทน์ทอง (Crawfurd 1830: 163-164, 200, 218) ซึ่งชื่อและความหมายที่อธิบายสอดคล้องกัน นอกจากนี้พระอารามอีก 2 แห่งที่เขาไปสำรวจก็บันทึกในลักษณะเดียวกัน คือ วัดพระเชตุพนฯ “Prah-chet-tāp-pon, or the “temple of the people,” because accessible to everyone.” ซึ่งวลีที่ขยายตรงกับวัดอุประสงฆ์ที่ทราบกันดีว่ารัชกาลที่ 1 ทรงสร้างวัดพระเชตุพนฯ เพื่อเป็นแหล่งความรู้ให้ประชาชนเข้าถึงได้ทุกคน ส่วนวัดนาคเขาบันทึกว่า “Watnak, or in Pali Wata-naga, or “the temple of the snake,” ซึ่งก็แปลความหมายได้ถูกต้องเช่นกัน

นอกจากนี้เมื่อครั้งทูตสหรัฐที่เข้ามาสำรวจวัดราชโอรสารามในปี พ.ศ. 2380 หลังจอห์น ครอบเฟด 7 ปี ก็เรียกชื่อวัดนี้ว่าวัดจันท์ทองเช่นกัน (Roberts 1837: 263-4) 2. ชื่อ “วัดจันท์ทอง” อาจมีที่มาจากความประทับพระราชหฤทัยใน “พระตำหนักจันท์” ที่พระราชบิดาสั่งสร้างพระราชทานเมื่อครั้งทรงผนวช ณ วัดราชสิทธาราม (ราวปี พ.ศ. 2351 ปลายแผ่นดินรัชกาลที่ 1) ตำหนักนี้เป็นตำหนักวิปัสสนาส่งด้วยไม้จันทน์ “เล่ากันมาแต่ก่อนว่า เข้าไปนั่งในตำหนักนี้หอมกลิ่นจันทน์เสมอ” (กรมศิลปากร 2509: 5-6) ดังนั้นเมื่อกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงบูรณะพระอารามใหม่ในย่านจอมทอง จึงอาจตั้งชื่อไว้เบื้องต้นให้สอดคล้องกับย่านนี้ว่าวัดจันท์ทอง จนภายหลังได้รับพระราชทานนามว่าวัดราชโอรสสุธาราม นามวัดจันท์ทองจึงเลือนไป แต่พบว่าประวัติศาสตร์ตอนนี้มี ความสับสนเพราะชื่อวัดจันท์ทองไม่เคยปรากฏในหลักฐานฝ่ายสยามเลย แม้ในนิราศเมืองเพชรของสุนทรภู่ก็เรียกว่าวัดจอมทอง กรณีนี้สามารถอธิบายได้ง่ายว่าวัดจอมทองเป็นคำชาวบ้าน ส่วนวัดจันท์ทองเป็นคำหลวง ชาวบ้านเคยเรียกเช่นไรก็มักเรียกเช่นนั้นตลอด ดังนั้นชื่อวัดจันท์ทองจึงไม่ติดปาก กรณีนี้เทียบเคียงได้กับกรณีล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดเกล้าฯ เปลี่ยนชื่อวัดหลายๆ วัด เช่น ตั้งชื่อวัดระฆังเสียใหม่ว่า “วัดราชคัมภีราราม” แต่ก็ไม่ติดปากชาวบ้านซึ่งนิยมเรียกวัดระฆังดังเดิม ชื่อราชคัมภีรารามก็เลือนหายไปเป็นต้น

เมื่อพิจารณาพร้อมกับประเด็นชื่อเต็มของวัดว่า “ราชโอรส” ที่หมายถึง พระราชโอรสของรัชกาลที่ 2 คือกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ และนามวัด “ราชสิทธา” (แปลว่าอาจารย์ของราชา) หมายถึงสมเด็จพระสังฆราชญาณสังวร, สุก ใกล้เคียง ผู้ทรงคุณในทางวิปัสสนาธุระ (กรมศิลปากร 2509: 2-3) พระอาจารย์ของรัชกาลที่ 2 และกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ดังนั้นจึงบ่งชี้ว่าวัดทั้งสองนี้ล้วนเป็นวัดที่เกี่ยวข้องอย่างสนิทในรัชกาลที่ 3 วัดราชโอรสารามที่เริ่มสร้างขึ้นก่อนอาจเป็นต้นแบบและถ่ายทอดแนวคิด “บางอย่าง” รวมถึงคติดาราศาสตร์จีนมาใช้ในการออกแบบผังสถาปัตยกรรมในวัดราชสิทธารามที่สร้างภายหลัง

3. ข้อสังเกตและบทวิเคราะห์ประเด็น: จานกลมรูปไก่ ตัวผู้ที่วัดราชโอรสาราม และจานกลมรูปนกจับกิ่งไม้ ที่วัดราชสิทธาราม

พบว่ากลางหน้าบันเฉพาะด้านหน้า พระอุโบสถวัดราชสิทธาราม “มี
จานกระเบื้องลายครามโบราณกลมของจีนขนาดใหญ่ประดับอยู่ใบหนึ่ง เส้น
ผ่าศูนย์กลางประมาณ 40 เซนติเมตร มีลวดลายเป็นนกยืนอยู่โคนต้นไม้
ฝีมือประณีตงดงาม” (กรมศิลปากร 2509: 35) (ภาพที่ 2) ซึ่งน่าจะติดตั้ง
เดิมเมื่อครั้งสร้างวัด ส่วนกลางหน้าบันพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราช
โอรสารามทั้งสองด้านมีกระเบื้องรูปไก่ในวงกลมสีแดง ซึ่งในศิลปะจีนนั้น
ภาพนก นกสามขา ไก่ตัวผู้ที่เขียนอยู่ในวงกลมสีแดงล้วนสื่อถึงพระอาทิตย์
(Williams 2006: 362) ดังนั้นจานกลมทั้งสองนี้จึงสื่อถึงดวงพระอาทิตย์
ซึ่งการแสดงสัญลักษณ์ในลักษณะนี้ไม่พบในพระอารามแห่งอื่นที่รัชกาลที่
3 ทรงสร้างหรือปฏิสังขรณ์ เว้นเพียงแห่งเดียวคือที่หน้าบันพระอุโบสถ วัด
สุทัศนเทพวรารามที่ประดิษฐานตราพระอาทิตย์ทรงรถและพระจันทร์ทรงรถ
อย่างศิลปะไทยประเพณี (ภาพที่ 3)

แม้จานกลมในวัดราชโอรสารามกับวัดราชสิทธารามต่างแสดงความ
เป็นพระอาทิตย์แบบจีนเหมือนกัน แต่วิเคราะห์แล้วมาจากแนวคิดที่ต่างกัน
โดยพระอาทิตย์ในวัดราชโอรสารามนั้น เมื่อพิจารณาร่วมกับที่ตั้งพระวิหาร
ที่อยู่ทางทิศตะวันตก ผนวกกับภาพนกยูงจำนวนมากที่บานหน้าต่างรอบ
พระวิหาร ทำให้เข้าใจได้ว่าสื่อถึงลักษณะทางประติมานวิทยาของพระอมิ
ตาทพุทระ พระธยานิพุทธมหายานที่มีพุทธเกษตรสุขชาวดีอยู่ทางทิศตะวัน
ตกของจักรวาล นามอมิตาทพุทระประกอบด้วย อมิตา=ไม่มีประมาณ และ
อาภา=แสงสว่างดุจพระอาทิตย์ ดังนั้นหมายถึงพระพุทธเจ้าผู้มีแสงสว่าง
อาภาไม่มีประมาณ เมื่ออธิบายตามหลักตรีกาย พระอมิตาทพุทระคือกาย
ทิพย์ (สัมโภคกาย) ของพระพุทธเจ้ากายมนุษย์ (นิรมานกาย) นามว่าพระ
ศากยมุนี ดังนั้นการสร้างพระปฏิมาปางไสยาสน์ที่มีขนาดพระองค์ใหญ่โตจึง
สื่อถึงสภาวะกายทิพย์นี้ได้ดี ในขณะที่พระปฏิมาในพระอุโบสถที่ทรงหล่อขึ้น

ใหม่นั้นสร้างในปางสมาธิ (มหายานเรียกชยานมุตฺรา) ซึ่งเป็นลักษณะทาง
ประติมานวิทยาสำคัญของพระอมิตาภพุทธะเช่นกัน ดังนั้นพระปฏิมาองค์
นี้สื่อถึงสภาวะกายมนุษย์ของพระอมิตาภพุทธะที่ชื่อพระศากยมุนี หลักฐาน
ที่เสริมให้บทวิเคราะห์นี้มีน้ำหนักมากขึ้นคือ รัชกาลที่ 3 ทรงพระราชทาน
นามพระปฏิมาองค์นี้ไว้แล้วว่า “พระพุทธอนันตคุณ” (กรมศิลปากร 2479:
13) คำว่าอนันตะ มีความหมายเหมือน อมิตา คือ มากมายไม่มีประมาณ ดัง
นั้นพระปฏิมาทั้งสองพระองค์นี้จึงสัมพันธ์กันดังสมการ: พระพุทธไสยาสน์
(สัมโภคกาย/พระอมิตาภพุทธะ) = พระพุทธอนันตคุณ (นิรมานกาย/พระ
ศากยมุนี) ในขณะที่วัดราชสิทธิารามนั้นไม่พบสิ่งที่แสดงลักษณะทางประติ
มานวิทยาของพระอมิตาภพุทธะ ดังนั้นพระอาทิตย์ในวัดราชสิทธิารามจึง
สื่อตามหลักดาราศาสตร์เงินเท่านั้น

พระประธานในวิหารพระพุทธไสยาสน์และพระอุโบสถล้วนสร้าง
แบบศิลปะไทยประเพณี แต่เมื่อพิจารณาตามทิศและมุตฺราตามหลักประติ
มานวิทยาแล้ว พระพุทธไสยาสน์สื่อถึงพระชยานิพุทธองค์ปัจจุบันคือพระ
อมิตาภะ ส่วนพระพุทธอนันตคุณสื่อถึงพระมานุชิพุทธองค์ปัจจุบันคือพระ
ศากยมุนี นอกจากนี้สิ้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 3 ยังทรงประดิษฐานพระชยานิ
พุทธองค์อนาคตคู่กับพระมานุชิพุทธองค์อนาคตไว้เป็นประธานในวิหาร
พระยืนและศาลาการเปรียญตามลำดับ กล่าวคือพระยืนองค์ใหญ่ในวิหาร
พระยืนข้างทิศเหนือสื่อถึงพระชยานิพุทธองค์อนาคตคือพระอโฆลสิทธิพุทธ
เจ้า ส่วนพระมานุชิพุทธเจ้าองค์อนาคตคือ พระประธานในศาลาการเปรียญ
ซึ่งเมื่อตีความตามหลักของสำนักศิลปากรที่ 5 (2555: 180-182) ทำให้สรุป
ได้ว่าคือพระศรีอริยเมตไตรย พระอนาคตพุทธเจ้า

4. ข้อสังเกตและบทวิเคราะห์ประเด็น: เจดีย์ราย 28 องค์ ที่วัดราชโอรสาราม และวิปัสสนาสถาน 28 หลัง ที่วัด ราชสิทธิาราม

รอบพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม ปัจจุบันมีเจดีย์
รายอยู่ 32 องค์ แต่ชนิด อยู่โพธิ์ (2504: 23, 4, 41) ระบุว่ามียเจดีย์รายเพียง

28 องค์เท่านั้น สอดคล้องกับแผนที่วัดราชโอรสาราม ทั่วยุทธศาสตร์ที่นาย จาร์ส เกียรติก้องเขียนขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2504 โดยมีหัวหน้างานและอธิบดี กรมศิลปากรลงนามรับรองความถูกต้องของแผนที่ฉบับดังกล่าว เมื่อศึกษา แผนที่เปรียบเทียบกับเจดีย์รายในปัจจุบันทำให้ทราบว่าเจดีย์ที่สร้างเพิ่มขึ้นใหม่ 4 องค์นั้นสร้างเพิ่มในตำแหน่งทิศตะวันออกและตะวันตกของพระ วิหารฯ ซึ่งมีพื้นที่ลานกว้างเพียงพอที่จะสร้างเพิ่มขึ้นได้ แต่ไม่มีบันทึกว่า สร้างเพิ่มเมื่อใด คาดว่าคงสร้างเมื่อคราวบูรณะใหญ่ในปี พ.ศ. 2531-2532 เพราะมีระบุว่าได้มีการรื้อพระเจดีย์ออกและสร้างใหม่ (วัดราชโอรสาราม 2549: 36) ส่วนเหตุผลในการสร้างเพิ่มขึ้นนั้นสันนิษฐานว่าคงต้องการให้ได้ จำนวนเท่ากับ 32 เพื่อสื่อความว่าพระวิหารฯ เปรียบดังสวรรค์ดาวดึงส์ตาม คติไตรภูมิฯ (ภาพที่ 4 ขวา) สำหรับการวิจัยนี้เองตามตัวเลขเดิมคือ 28 องค์ ซึ่งเข้ากันได้กับดาวฤกษ์ทั้ง 28 ตามคติดาราศาสตร์จีน

เมื่อพิจารณาผังพระอุโบสถ วัดราชสิทธาราม (ภาพที่ 4 ซ้าย) พบ สถาปัตยกรรมหมู่ คือ ศาลาราย 28 หลังสร้างล้อมพระอุโบสถ แต่ศาลา ราย 4 หลังเป็นศาลาหλοกร คือสร้างเป็นทรงศาลารายแต่ใช้เป็นประตูเข้า ออกสู่ลานพระอุโบสถ ไม่สามารถใช้นั่งวิปัสสนากรรมฐานดังเช่นศาลาราย หลังอื่นๆ แต่พบว่าเจดีย์ทิศทั้ง 4 สร้างเป็นห้องสำหรับนั่งวิปัสสนาบ่าเพ็ญได้ (กรมศิลปากร 2509: 37) ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากพื้นประวัติเดิมของวัดราช สิทธาราม ที่โดดเด่นในเรื่องวิปัสสนาธุระแล้ว สถาปัตยกรรมหมู่ที่อนุমানได้ ว่าอาจเป็นสัญลักษณ์ของดาวฤกษ์จีน คือวิปัสสนาสถานทั้ง 28 ที่ประกอบ ด้วยศาลาราย 24 หลัง + เจดีย์มุม 4 หลัง รวม 28 หลัง

เมื่อใช้จุดกึ่งกลางพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ฯ และพระอุโบสถวัด ราชสิทธารามในการแบ่งทิศ พบว่าสามารถแบ่งสถาปัตยกรรมหมู่ของทั้ง สองพระอารามออกได้เป็น 4 กลุ่ม 4 ทิศ ทิศละ 7 แห่ง (เส้นประในภาพ ที่ 4) สอดคล้องกับผังการแบ่งดาวฤกษ์ทั้ง 28 หมู่ตามคติดาราศาสตร์จีน (ภาพที่ 1) สำหรับเจดีย์ใหญ่ (พระศิราสนเจดีย์) วัดราชสิทธารามที่รัชกาล ที่ 3 ทรงสร้างไว้ นั้น อยู่ในตำแหน่งที่แปลกและไม่สมมาตรกับผังวัด ทำให้

เกิดคำถามว่าสร้างโดยมีวัตถุประสงค์ใดและเหตุใดจึงสร้างในตำแหน่งนี้ เมื่อพิจารณาจากคติดาราศาสตร์จีนแล้วอนุมานได้ว่าเพื่อสื่อถึงดาวจีหมุย (紫微) คือดาวสำหรับผู้มีบุญหรือดาวกษัตริย์ อยู่ทางทิศเหนือก่อนไปทาง ตะวันออก ตามที่ระบุในพงศาวดารตั้งฮั่น อนึ่งสำหรับวัดราชโอรสารามไม่พบสัญลักษณ์ของดาวจีหมุย

เมื่อวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างเจดีย์ราย 28 องค์ วัดราชโอรสาราม กับวิปัสสนาสถาน 28 หลัง วัดราชสิทธาราม พบว่าเจดีย์ราย 28 องค์ นั้นนอกเหนือจากเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงดาวฤกษ์จีนทั้ง 28 แล้วยังสื่อถึงอดีต พระพุทธเจ้า 28 พระองค์ได้อีกเช่นกัน เพราะพุทธมหายานเชื่อในอดีต พระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับพุทธเถรวาท ในขณะที่วิปัสสนาสถานทั้ง 28 ในวัด ราชสิทธาราม สื่อถึงความเป็นดาวฤกษ์ทั้ง 28 เพียงนัยยะเดียว

5. ข้อสังเกตและบทวิเคราะห์ประเด็น: ตึกดาหिनรูปนักรบ ขี้ม้าที่วัดราชสิทธารามและวัดราชโอรสาราม

ธรรมเนียมจีนนั้นยกให้ม้าเป็นเครื่องแสดงบารมีของกษัตริย์หรือนักรบ เช่นเดียวกับเทพบนสวรรค์ หรือเทพดาวฤกษ์ล้วนแต่มีม้าสวรรค์ไว้ทรงหรือขี่ ครั้งหนึ่งแห่งเจียก็เคยเป็นพนักงานเลี้ยงม้าบนสวรรค์ ในต้นเรื่องวรรณกรรมไซฮั่นใช้ม้าวิเศษทั้งแปดแสดงบารมีของพระเจ้าจิ่วมกอ่อง “ม้าหนึ่งชื่อเจอะตี้ แปลว่าปราบแผ่นดิน ตัวหนึ่งชื่อพวนอู ว่าผิวเนื้อละลายตัวงาม ตัวหนึ่งชื่อผุนเสียว ว่าราวจะไปได้บนอากาศ ตัวหนึ่งชื่อเทียวเก้ง ว่าเร็วหาตัวเปรียบมิได้ ตัวหนึ่งชื่ออูซุย ว่าองอาจในกลางศึก ตัวหนึ่งชื่อเทียวก่อง ว่าถ้าขี่ไปในเวลากลางคืนเห็นสว่าง ตัวหนึ่งชื่อเทงบู๊ ขี่ไปดังจะเข้าหมอกออกเมฆได้ ตัวหนึ่งชื่อกัวเอ็ก ว่าดังมีปีกบินได้ ถ้าพระเจ้าจิ่วมกอ่องจะมีที่เสด็จไปแห่งใด ม้าแปดมานี้สำหรับเทียมรถ” (คณะผู้แปลสมัยรัชกาลที่ 1 2557: 13-14) ที่ศาลารายหรือกุฏิสำหรับวิปัสสนาในวัดราชสิทธาราม มีบันทึกว่า “หน้ากุฏิทุกกุฏิมีตึกดาหिनเป็นรูปนักรบขี้ม้าอยู่ตรงเชิงบันไดข้างละตัว (กรมศิลปากร 2509: 37) ปัจจุบันหลงเหลือที่พอสมบูรณ์บ้างเพียง 2-3 ตัวเท่านั้น

(ภาพที่ 5 ขวา) เมื่อสำรวจวัดราชโอรสาราม ไม่พบตุ๊กตาหินรูปนักรบขี่ม้า แต่เมื่อย้อนดูภาพถ่ายเก่าที่มีเผยแพร่ไว้ พบว่ามีภาพตุ๊กตาหินรูปนักรบขี่ม้า รอบพระวิหารพระพุทธไสยาสน์เช่นกัน (ภาพที่ 5 ซ้าย) ตุ๊กตาหินรูปนักรบขี่ม้านี้แม้พบได้ทั่วไปในพระอารามที่ตกแต่งด้วยประติมากรรมศิลาจีน แต่พบในจำนวนไม่มากนัก ในขณะที่ประวัติวัดราชสิทธิารามบันทึกว่า “หน้ากุฏิทุกกุฏิ” มีตุ๊กตาหินเป็นรูปนักรบขี่ม้า จึงเชื่อได้ว่ารัชกาลที่ 3 มีพระราชประสงค์ให้ตุ๊กตาจีนขี่ม้าเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์แทนเทพยดาดาวฤกษ์กับม้าทรง เช่นเดียวกับตุ๊กตาหินรูปคนขี่ม้ารอบพระวิหารฯ วัดราชโอรสาราม

6. ข้อสังเกตและบทวิเคราะห์ประเด็น: การตีความเจดีย์จีน (ละ) 28 องค์ ที่วัดสุทัศนเทพวรารามใหม่ โดยใช้คติดาราศาสตร์จีน ร่วมกับข้อสังเกตที่พบในวัดราชโอรสารามและวัดราชสิทธิาราม

จากการสำรวจวัดสุทัศนเทพวรารามพบสิ่งที่น่าสนใจ 3 ประการคือ

1. พบสัญลักษณ์พระอาทิตย์ “ทรงรถ” แบบศิลปะแบบไทยประเพณีที่หน้าบันพระอุโบสถ (ภาพที่ 3) ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับที่พบทั่วไปในสมุดภาพไตรภูมิฯ และพิจารณาแล้วไม่เกี่ยวข้องกับตราสัญลักษณ์สุริยมณฑล จันทร มณฑล ประจำตำแหน่งขุนนางแต่อย่างใด ซึ่งเรื่องพระอาทิตย์ทรงรถหรือพระจันทร์ทรงรถนี้มีได้มีเฉพาะตำราฝ่ายไทย ตำราฝ่ายจีนก็มีกล่าวไว้เช่นกัน วรรณกรรมไคเก็กพรรณนาว่า ซึ่งคัย (พระอาทิตย์) และถึงปี (พระจันทร์) แล่นรถตามจักรราศีเพื่อส่องสว่างแก่พื้นโลกตามคำสั่งพระศากยมุนี รถพระอาทิตย์พระจันทร์นี้แล่นเร็วมิหยุดพักเลย (เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิปติ 2549: 31-33)
2. พบว่าโดยรอบพระวิหารหลวงมีสถาปัตยกรรมหมู่เป็นเจดีย์จีน (ละ) เรียงราย 4 ทิศ 4 ด้าน ด้านละ 7 องค์ (เส้นประ ภาพที่ 6) รวม 28 องค์ แต่เรียงเป็นหน้ากระดาน ต่างจากสถาปัตยกรรมหมู่ในวัดราชโอรสารามและวัดราชสิทธิารามที่เรียงเป็นมุมฉาก แต่โดยสรุปแล้วยังสอดคล้องกับรูปแบบดาวฤกษ์จีนที่แบ่งเป็น 4 ทิศ ทิศละ 7 หมู่เช่นเดิม

3. ไม่พบประติมากรรมตุ๊กตาหินรูปนักรบขี่ม้า แต่พบประติมากรรมม้าสำริด ที่มีมูลานประทักษณด้านในและด้านนอกทั้ง 4 ทิศ รวม 8 ตัว (ภาพที่ 6) ซึ่งตามประวัติหล่อขึ้นในปี พ.ศ. 2389

กรณีประติมากรรมเจดีย์จีน (ละ) ในวัดสุทัศนเทพวราราม ศานติ-นวรรตน์ ภักดีคำ (2553: 55) ให้ความเห็นไว้ 2 ประเด็นคือ “1. การนำศิลปกรรมจีนเหล่านี้มาใช้ในการก่อสร้าง ช่างคงไม่คำนึงถึงระบบสัญลักษณ์ของจีนมากนัก หากแต่ช่างหรือผู้ควบคุมการก่อสร้างน่าจะคำนึงถึงความสวยงามในเชิงสุนทรียศาสตร์แบบจีนเป็นหลัก 2. น่าจะมีการนำมาปรับใช้ศิลปกรรมจีนเหล่านี้ให้เข้ากับระบบสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาของไทยด้วย เช่น การนำเจดีย์จีน (ละ) จำนวน 28 องค์มาใช้แทนเจดีย์รายและนำมาใช้ในความหมายเช่นเดียวกับเจดีย์รายของไทย คือน่าจะหมายถึงพระพุทธเจ้าในอดีต 28 พระองค์ มากกว่าที่จะต้องให้ภาพเหล่านี้สื่อความหมายในเชิงเปรียบเทียบกับสัญลักษณ์สิริมงคลจีน” ผู้วิจัยกลับเห็นต่างทั้ง 2 ประเด็นคือ

1. การนำเจดีย์จีน (ละ) มาประดับโดยรอบพระวิหารหลวงเป็นการออกแบบที่ทรงพระปรีชาอย่างยิ่ง กล่าวคือตามหลักฐานในจดหมายเหตุการณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ เรียกเจดีย์จีน (ละ) ว่า “เรือนประทีป” (ศานติ-นวรรตน์ ภักดีคำ 2553: 52) ซึ่งสมัยก่อนคงใช้ช่องในเจดีย์จีน (ละ) ที่แยกเป็นช่องขึ้นสำหรับตามประทีปในวันสำคัญทางศาสนา ลักษณะเดียวกับเรือนประทีปในภาพถ่ายเก่าวัดอนงคาราม ซึ่งเรือนประทีปที่ตามไฟนี้ นอกจากให้ความสุนทรีย์ทางทัศนศิลป์แล้ว ยังเข้ากับบริบทเงินที่นับถือในชานกวางคือแสงอันประเสริฐสามอย่าง เมื่อมีพระอาทิตย์และพระจันทร์ประดับบนหน้าบันพระอุโบสถแล้ว การมีดาว (ละเจดีย์จีน-เรือนประทีป) รอบพระวิหารหลวงฯ จึงเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง ทำให้สถาปัตยกรรมในวัดสุทัศนเทพวราราม ประกอบด้วย พระอาทิตย์ พระจันทร์และดวงดาราครบทั้งสามสิ่ง การวางเจดีย์ราย สัญลักษณ์ของดาวฤกษ์ไว้รอบพระวิหารหลวงแทนที่จะเป็นพระอุโบสถที่มีพระอาทิตย์พระจันทร์อยู่ เนื่องจากตาม

วงกลมจักรราศีวิภาคในศาสตร์โหราสยามนั้น ดาวฤกษ์ทั้ง 27 จะโคจรรอบ แกนเขาพระสุเมรุเป็นหลัก ซึ่งเป็นที่ทราบดีว่าพระวิหารหลวงสื่อถึงเขาพระสุเมรุตั้งนั้นการวางสัญลักษณ์ดาวรอบพระวิหารหลวงจึงเหมาะสมทุกประการ หากแต่ล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 3 ทรงแก้ไขปัญหาดาวมีเพียง 27 หมู่อัดเรียงแล้วไม่สมดุล-สมมาตร จึงนำดาวฤกษ์จีนที่มี 28 หมู่มาทำหน้าที่แทน โดยเปลี่ยนจากเจดีย์รายย่อมุมไม้ตามศิลปะไทยประเพณีเป็นเจดีย์จีน (ละ) เพื่อให้เข้ากับบทบาทที่แสดงออก

2. แนวคิดเจดีย์จีน (ละ) สื่อถึงอดีตพระพุทธเจ้า 28 พระองค์ เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการปัจจุบันรวมถึงศานติ-นวรรตน์ ภักดีคำ โดยเทียบเคียงกับเจดีย์รายในวัดราชคฤห์ และสอดคล้องกับจารึกศิลาเรื่องพุทธวงศ์ในพระวิหารหลวงฯ แต่ยิ่งไปกว่านั้นการเลือกแนวคิดเจดีย์จีน (ละ) 28 องค์ = ดาวฤกษ์จีน 28 หมู่อ เป็นการนำคติดาวฤกษ์แบบจีนมาแก้ปัญหาคงไม่ลงตัวในการออกแบบผังสถาปัตยกรรมและยังคงแนวคิดอดีตพระพุทธเจ้าไว้ได้ จึงเป็นพระปรีชาญาณของรัชกาลที่ 3 และเหล่าสถาปนิกอย่างยิ่ง ส่งผลให้ผังสถาปัตยกรรมในวัดสุทัศนเทพวรารามบริบูรณ์ลงตัว คือนอกจากประกอบด้วย ดวงพระอาทิตย์ พระจันทร์และดวงดาราแล้ว ยังมีสัญลักษณ์ของสวรรค์ดาวดั่งส์ ชมพูทวีปและอื่นๆ บริบูรณ์ตามคติไตรภูมิฯ

ส่วนประเด็นการตีความเจดีย์จีน (ละ) สูง 6 ชั้น จำนวน 28 องค์ ว่า “เป็นสัญลักษณ์หมายถึง อากาศัญฐานวิมาน ที่เสมอด้วยสวรรค์ 6 ชั้น... สอดคล้องกับจำนวนภาพอากาศัญฐานวิมานเทวดา 28 หลัง บนผนังคอสองของพระวิหารหลวง” (สุรศักดิ์ เจริญวงศ์ 2552: 118) นั้นเป็นการตีความอีกมุมมองหนึ่งที่น่าสนใจ แต่ผู้วิจัยเห็นความไม่ลงตัวสนธิอย่างหนึ่งคือ จำนวนอากาศัญฐานวิมานนั้นมีได้จำกัดว่ามีเพียง 28 หลังเท่านั้น แต่ควรมีมากมายไม่มีประมาณ ดังนั้นจิตรกรรมวิมานเทวดา 28 หลังนี้จึงเข้ากันได้กับจำนวนวิมานของเทพดาดาวฤกษ์ทั้ง 28 มากกว่า

ประเด็นประติมากรรมม้าสำริดในวัดสุทัศนเทพวราราม: ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2549: 122) อธิบายว่าเป็นพระราชนิยมอย่างใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัย

รัชกาลที่ 3 เป็นรูปแบบที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในการสร้างวัดในพุทธศาสนา ลักษณะเป็นรูปม้าหล่อจากสำริดรมดำ เป็นประติมากรรมเสมือนจริงซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะจีน ส่วนการตั้งประดับที่มุมลานประทักษิณนั้นไม่ทราบถึงความหมายที่ชัดเจนได้ เพราะไม่เคยปรากฏในแบบแผนมาก่อน จึงสันนิษฐานในขั้นต้นได้ว่าเป็นเพียงงานประดับตกแต่งและเป็นพระราชนิยมส่วนพระองค์ รวมทั้งอาจมีความเกี่ยวข้องกับแก้ว 7 ประการของพระมหาจักรพรรดิ ประเด็นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องในส่วนแรกและเห็นแย้งในส่วนหลัง กล่าวคือผู้วิจัยเชื่อว่า รัชกาลที่ 3 ทรงตั้งพระราชหฤทัยโปรดเกล้าฯ ให้หล่อม้าสำริดอย่างศิลปะจีนเป็นการเฉพาะเพื่อเป็นม้าทรงสำหรับเทพดาดาวฤกษ์ ลักษณะเดียวกับประติมากรรมตุ๊กตาทินรูปนักรบขี่ม้าที่พบในวัดราชโอรสารามและวัดราชสิทธิาราม ซึ่งครั้งแรกทรงโปรดฯ ให้หล่อม้าสำริดเพียง 2 ตัวก่อน ต่อมาจึงทรงโปรดฯ ให้หล่อเพิ่มอีก 6 ตัว รวมเป็น 8 ตัว (ศูนย์ข้อมูลสถาปัตยกรรมไทย 2552: 19) หากพิจารณาประเด็นนี้จะเกิดคำถามเชิงสืบสวนว่า “เหตุใดพระองค์จึงรับสั่งให้หล่อม้าสำริดครั้งแรกเพียง 2 ตัว และหากม้าสำริดนี้เป็นม้าทรงของเทพดาดาวฤกษ์แล้วม้าสำริด 2 ตัวนี้ ควรจะเป็นของเทพดาดาวฤกษ์องค์ใด?” เมื่อเทียบเคียงกับเจดีย์ใหญ่ด้านทิศเหนือหน้าพระอุโบสถ วัดราชสิทธิาราม (ภาพที่ 4) ที่อนุมานว่าเป็นสัญลักษณ์ของดาวจีหมุข (ดาวเหนือจีน) ซึ่งเป็นดาวสำคัญของกลุ่มดาวปักเต้าและหน้าเต้า (กระบวยเหนือ-ใต้) คนไทยเรียกรวมๆ ว่า หมู่ดาวจระเข้ ดาวจีหมุขนี้อยู่ตรงกับแกนโลก ดังนั้นเมื่อมองจากโลกจึงเห็นดาวจีหมุขหุคดหนึ่งเป็นหลักอยู่กับที่ ชาวจีนจึงนับถือว่าดาวจีหมุขหรือดาวจระเข้เป็นดาวมงคล ดังสุภาชิตขงจู้ที่พระอมรมโสลี วัดราชบูรณะแปลไว้ในสมัยรัชกาลที่ 3 ยกย่องว่า “อนึ่งจะทำการทั้งปวงให้ดูเยี่ยงดาวปักเต้า คือดาวจระเข้อันประจำอยู่ทีเดียว แลเป็นประธานแก่ดาวทั้งปวง ให้มันคงยั่งยืนเหมือนฉันทัน” (ถาวร สิกขโกศล 2556: 11) แต่พิจารณาแล้วม้าสำริดทั้ง 2 ตัวนี้ไม่เกี่ยวกับดาวจีหมุข แต่เมื่อสำรวจประติมากรรมอื่นๆ โดยรอบแนวเจดีย์จีน (ละ) ตามผังภาพที่ 6 พบว่ามีตุ๊กตาทินที่น่าสนใจคู่หนึ่งตั้งเหมือน

เป็นทวารบาลหน้าลานประทักษิณด้านทิศเหนือ มีขนาดใหญ่กว่าตึกดาหีนตัวอื่น 2-3 เท่าแบ่งบอกโดยนัยว่ามีความสำคัญเหนือกว่าการเป็นทวารบาลทั่วไป อชิรัชัญ ไชยพจน์พานิช (2549: 168) ตั้งข้อสังเกตว่า “ความพิเศษของหินสลักศิลาชิ้นนี้คือ ฝีมือการแกะสลักที่อ่อนบาง ลวดลายไม่คมชัด ซึ่งเป็นประเด็นว่าอาจเป็นงานของช่างในสยามเอง ยังอาจสังเกตได้จากท่าทางของมือที่ไม่ปรากฏในตึกตารูปทหารจีนตัวอื่นๆ นอกจากนี้ประติมากรรมดังกล่าวไม่ได้เกิดจากการแกะสลักหินก้อนเดียว ซึ่งต่างจากงานแกะสลักหินจากเมืองจีนเอง อีกทั้งการประดับธงด้านหลังยังต่างจากตึกดาทหารจีนที่นำเข้ามาจากเมืองจีนด้วย” ผู้วิจัยวิเคราะห์แล้วตึกดาหีนทั้งสองนี้ น่าจะหมายถึงเทพปักเต้า (เทพดาวกระบวยเหนือ) ผู้ถือบัญชีคนตาย และเทพหน้าเต้า (เทพดาวกระบวยใต้) ผู้ถือบัญชีคนเกิด ซึ่งจิตรกรรมจีนนิยมวาดเป็นคู่แฝดสองท่านเล่นหมากรุก โดยมีชายหนุ่มผู้หนึ่งคอยปรนนิบัติ (Welch 2008: 174) ผู้แฝดทั้งสองคือเทพปักเต้าและหน้าเต้า ส่วนชายหนุ่มนั้นคือผู้มาขอให้สับชะตาต่ออายุให้ ดังนั้นม้าสำริด 2 ตัวแรก ที่โปรดฯ ให้หล่อขึ้นนั้นอนุমানได้ว่าเพื่อเป็นม้าทรงของเทพยดาตวฤกษ์ทั้งสององค์นั้นเอง ส่วนการหล่อเพิ่มอีก 6 ตัวนั้นไม่มีเหตุผลรองรับแต่สันนิษฐานว่าคงเพื่อให้ผังสถาปัตยกรรมมีความสมมาตรสวยงาม

บทสรุป

แนวคิดเรื่องดาราศาสตร์จีนเป็นที่รับรู้ของราชสำนักสยามในสมัยรัชกาลที่ 3 ผ่านข้าราชการบริหารปราชญ์จีนและผ่านวรรณกรรมจีนแปลสถาปัตยกรรมในวัดราชโอรสาราม วัดราชสิทธิาราม และวัดสุทัศน์เทพวรารามล้วนประกอบด้วยสัญลักษณ์ที่สื่อถึงพระอาทิตย์และดาวฤกษ์แบบจีน 28 หมู่ วัดราชโอรสารามมีประติมากรรมรูปไก่ในวงกลมสีแดงเป็นสัญลักษณ์แทนพระอาทิตย์ แต่สื่อความหมายทางประติมานวิทยาถึงพระอมิตาภพุทธะ (มหายาน) ส่วนเจดีย์ราย 28 องค์เป็นสัญลักษณ์ของดาวฤกษ์ทั้ง 28 และสื่อถึงอดีตพระพุทธเจ้าฝ่ายมหายานที่อยู่รอบพุทธ

เกษตรสุขาวดีของพระอมิตาภะ ส่วนวัดราชสิทธิารามมีประติมากรรมจาน
กระเบื้องรูปนกจับกิ่งไม้เป็นสัญลักษณ์แทนดวงพระอาทิตย์ มีวิปัสสนา
สถานทั้ง 28 เป็นสัญลักษณ์แทนดาวฤกษ์ทั้ง 28 สำหรับวัดสุทัศนเทพวรา
รามมีสัญลักษณ์พระอาทิตย์และพระจันทร์อย่างไทยประเพณี ส่วนเจดีย์
จีน (ละ) ถูกออกแบบให้เป็นสัญลักษณ์แทนดาวฤกษ์จีนทั้ง 28 เพื่อให้
พระอารามประกอบด้วยสัญลักษณ์ พระอาทิตย์-พระจันทร์-ดวงดาว ครบ
บริบูรณ์ ในขณะที่เดียวกันเจดีย์จีนนี้ยังสื่อถึงอดีตพระพุทธเจ้าฝ่ายเถรวาท
ทั้ง 28 พระองค์ด้วย

ดวงอาทิตย์

ดวงจันทร์

ดาวฤกษ์

ภาพที่ 1 ประติมากรรมแสดงสัญลักษณ์พระอาทิตย์ พระจันทร์ และภาพผังดาวฤกษ์ทั้ง 28 ตามคติดาราศาสตร์จีน

จานกระเบื้องลายคราม
เขียนลายนกจับกิ่งไม้

จานกระเบื้อง
ติดหน้าพระอุโบสถ

A

ศาลารายเดี่ยวทั้ง 28 หลัง

B

ภาพที่ 2 (ซ้าย - A) จานลายคราม พระอุโบสถวัดราชสิทธาราม (ขวา - B) เจดีย์มุ่มและศาลารายที่เป็นวิปัสสนาสถาน

พระจันทร์

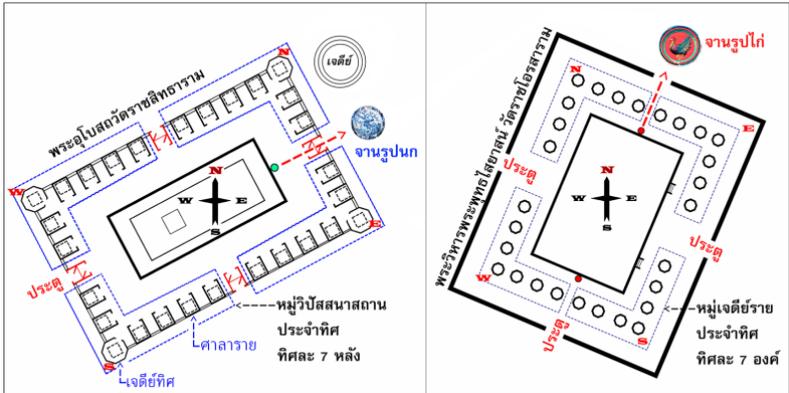
หน้าบันพระอุโบสถทิศตะวันตก

พระอาทิตย์

หน้าบันพระอุโบสถทิศตะวันออก

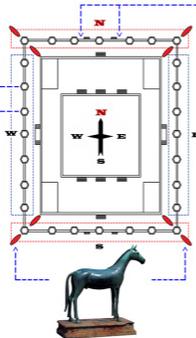
ภาพที่ 3 หน้าบันพระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวราราม แสดงตราพระอาทิตย์ทรงรถและพระจันทร์ทรงรถ

ภาพที่ 4 เปรียบเทียบสถาปัตยกรรมหมู่ทั้ง 28 (ซ้าย) วัดราชสิทธาราม (ขวา) วัดราชโอรสาราม

ภาพที่ 5 (ซ้าย) ภาพถ่ายเก่าตุ๊กตาทินรูปนักรบขี่ม้า วัดราชโอรสาราม
 (ขวา) ตุ๊กตาทินรูปนักรบขี่ม้า วัดราชสิทธาราม
 (ที่มา: (ซ้าย) <https://www.bloggang.com/m/viewdiary.php?id=morkmek&month=12-2013&date=16&group=3&gblog=233> เข้าถึงเมื่อ 9 เมษายน 2566)

ภาพที่ 6 ภาพและผังพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์เทพวราราม แสดงตำแหน่งเจดีย์จีน (ตะ) ม้าสำริด และตุ๊กตาศีลา

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมศิลปากร, 2479. **ประชุมพระราชปจฉา ภาคปริณกษ.** พระนคร: ศรีหงส์.

_____, 2509. **ประวัติวัดราชสิทธิาราม.** พระนคร: กรมศิลปากร.

คณะผู้แปลสมัยรัชกาลที่ 1, 2557. **ไซฮั่น.** กรุงเทพฯ: ยิปซีกู๊ป.

คณะผู้แปลสมัยรัชกาลที่ 2, 2514. **พงศาวดารจีนเรื่องฮ่องสิน.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย.

_____, 2556. **เสียดก๊ก.** กรุงเทพฯ: ยิปซีกู๊ป.

_____, 2558. **ตั้งฮั่น.** กรุงเทพฯ: ยิปซีกู๊ป.

ถาวร ลิกโกทอล, 2556. “สุภาชิตขงจู๊บานแพนงและนางเค็งเกียงสอนบุตร เป็นบทที่หกในโกญญหวม.” **วารสารจีนศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 6 (6):** 1-24.

ธนิต อยู่โพธิ์, 2504. **ตำนานวัดราชโอรสาราม.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา, 2549. **ไคเก็ก.** นนทบุรี: ศรีปัญญา.

วัดราชโอรสาราม, 2549. **วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร.** กรุงเทพฯ: วัดราชโอรสาราม.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2549. “ประติมากรรม.” ใน ทองต่อ กล้ายไม้ ณ ออยุธยา (บรรณาธิการ), **สองศตวรรษวัดสุทัศน์เทพวราราม ศูนย์กลางจักรวาล ศูนย์กลางพระนคร** (หน้า 88-145). กรุงเทพฯ: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร.

सानติ ภัคคีคำ และ นวรัตน์ ภัคคีคำ, 2553. **เสริมสิริมงคล ยลศิลปะจีน 9 วัดไทยในกรุงเทพฯ.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

ศูนย์ข้อมูลสถาปัตยกรรมไทย, 2552. “สถาปัตยกรรมวัดสุทัศน์เทพวราราม.” ใน ฝ่ายศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร (บรรณาธิการ), **งานวันพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประจำปี 2552: พระนั่งเกล้าฯ กับความเป็นศูนย์กลางจักรวาลของวัดสุทัศน์** (หน้า 9-32). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

สำนักศิลปากรที่ 5, 2555. **พระศรีอริยมตไตรย: แนวคิด คติความเชื่อ และรูปแบบประติมากรรม.** ปราชินบุรี: อรุณการเจริญกิจ.

สุศักดิ์ เจริญวงศ์, 2552. “คติความเชื่อเรื่องไตรภูมิในงานศิลปกรรมของวัดสุทัศน์เทพวราราม.” ใน ฝ่ายศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร (บรรณาธิการ), **งานวันพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประจำปี 2552: พระนั่งเกล้าฯ กับความเป็นศูนย์กลางจักรวาลของวัดสุทัศน์** (หน้า 91-138). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

อชิรัชญ์ โชยพจน์พานิช, 2549. “เรื่องของศิลปะจีนในวัดสุทัศน์เทพวราราม.” ใน ทองต่อ กล้ายไม้ ณ ออยุธยา (บรรณาธิการ), **สองศตวรรษวัดสุทัศน์เทพวราราม ศูนย์กลางจักรวาล ศูนย์กลางพระนคร** (หน้า 146-180). กรุงเทพฯ: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร.

ภาษาต่างประเทศ

Crawford J., 1830. **Journal of an embassy from the governor-general of India to the courts of Siam and Cochin China; Vol. I.** 2nd edition. London: Samuel Bentley.

Roberts E., 1837. **Embassy to the eastern courts of Cochin-China, Siam, and Muscat; in the U.S. sloop-of-war Peacock, David Geisinger, commander, during the years 1832-3-4.** New York: Harper & Brothers.

Welch P.B., 2008. **Chinese art: A guide to motifs and visual imagery.** Tokyo: Tuttle publishing.

Williams C.A.S., 2006. **Chinese symbolism and art motifs.** 4th edition. Singapore: Tuttle publishing.